

ספר בְּמִדְבָּר או ספר בְּמִדְבָּר? עיון בשמות ספרי החומש

גלעד י' גבריהו

האנציקלופדיה המקראית דנה בשמות ספרי החומש,¹ להלן התמצית: בְּרֵאשִׁית: השם המקובל של הספר, על פי הדיבור הראשון בו, הוא על דרך השיטה הרגילה במזרח הקדמון, אבל לא מצאנו הוכחה שהספר נקרא בשם זה בתקופה הקדומה.²

שְׁמוֹת: ספר (ואלה) שמות נקרא כך על שום ראשית – "ואלה שמות" (א,א) – לראשונה אצל אוריגנס (המאה ה-ג' לסה"ג), ואחריו בבראשית רבא סד: ספר ואלה שמות.³

וַיִּקְרָא: ספר זה נקרא "ספר ויקרא", על פי הדיבור המתחיל של הספר, אבל אין לנו הוכחה שכך נקרא הספר בתקופה הקדומה. שמו השכיח ביותר בספרות התנאים הוא "תורת כוהנים", בהתאמה לתוכנו של הספר.⁴

בְּמִדְבָּר: כך נוהגים לקרוא לספר הרביעי של חמישה חומשי תורה, על פי התיבה החמישית שבו (שהיא התיבה הראשונה שאינה שכיחה ביותר, ועל כן ראויה לשמש סימן). הקדמונים היו קוראים לו גם "ספר וידבר", על פי התיבה הראשונה שבספר זה, כעדויות של הירונימוס. גם בימי הביניים אנו מוצאים לפעמים שם זה, כגון בראש פירושו של הראב"ע. אבל שמו הקדום של הספר במסורת חז"ל הוא "חומש הפקודים".⁵

דְּבָרִים: השם הרגיל, "אלה הדברים", או בקיצור "דברים", נקבע על פי דברי הפתיחה של הספר, כמנהג הקדום שהיה נוהג במזרח, אבל נראה ששמו המקורי של הספר בישראל היה "משנה תורה", שהוא השכיח בימי התנאים והאמורים ויסודו בתוכנו העיקרי של הספר.⁶

המילונים אבן-שושן, כנעני, אלקלעי והאנציקלופדיה "אוצר ישראל"⁷ מציינים את הניקוד העכשווי של שמות הספרים התואם את הניקוד שהובא לעיל. בעל "מנחת שיי", ידידיה שלמה רפאל נורצי (1560-1616), רושם בקולופון של כל אחד מספרי החומש את שמו: בראשית, ואלה שמות, ויקרא, במדבר ומשנה תורה.

ההנחה הפנימית של כל הכותבים הנ"ל ושל אחרים היא שניקוד שמות הספרים הוא כניקוד המילה הנותנת לספר את שמו כפי שהיא מופיעה בפסוק בתחילת הספר. אולם זוהי הנחה ולא ראיה, ומאמר זה ידון בתהליך קביעת שמות הספרים וניקודם.

שמות ספרי החומש כפי שאנו משתמשים בהם היום נקבעו בתהליך ארוך, בן מאות שנים. לכל ספר יש סיפור שונה. לא תמיד ידוע מתי החל ספר מסוים להיקרא בשם מסוים, ולא תמיד אפשר להצביע על נקודת זמן מסוימת שבה שונה השם, אבל הדוגמאות שאציג להלן יש בהן כדי להצביע על התהליך ולסייע בהסקת מסקנות.

מתי הוחל לקרוא לספר בראשית בשם זה? רש"י (1105-1040) מציין את ספר בראשית בשמו (ישעיהו לד, טז) הרמב"ן (1195-1270) מציין גם: "ספר בראשית שהוא ספר היצירה" (הקדמה, שמות, ד"ה השלים הכתוב) והוא מזכיר את אחד משמותיו הקודמים של ספר בראשית כהסבר. וכן הוא מזכיר את ספר בראשית בשמו "בראשית" (בראשית, הקדמה, ד"ה בראשית) לא מצאתי בתקליטור של מפעל השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן אפילו פעם אחת שהספר נקרא "בראשית ברא" ואם אמנם היה זה שם הספר אי-פעם הרי לא מצאתי לכך כל אסמכתא. שמו של ספר בראשית התקבל אם כן מוקדם יחסית.

¹ אבי המנוח, חיים מ"י גבריהו, כבר דן בכמה אספקטים של נושא שמות ספרי המקרא במאמרו "לדרכי קריאת השמות לספרי המקרא". (בית-מקרא, מ"ה, תשל"א, עמ' 146-151; הודפס מחדש ב-"מעשה סופרים במקרא", חיים מ"י גבריהו, ירושלים, 2000, עמ' 43-48). ביבליוגרפיה עשירה בנושא השמות ניתנת שם. מאמרי זה דן בעיקר בהתפתחות השמות מאז תקופת כתבי הערש (=דפוסים מלפני 1500).

² האנציקלופדיה המקראית, ירושלים, 1954, כרך ב', עמ' 318, על ידי משה דוד קאסוטו.

³ שם, 1982, כרך ח', עמ' 97, על ידי משה ג' גרינברג.

⁴ שם, כרך ב', עמ' 878, על ידי משה דוד קאסוטו.

⁵ שם, כרך ב', עמ' 137, על ידי אליה שמואל הרטום.

⁶ שם, כרך ב', עמ' 607, על ידי משה דוד קאסוטו.

⁷ אברהם אבן-שושן, המילון החדש בשבעה כרכים, ירושלים, 1966; ראובן אלקלעי, מילון עברי שלם, רמת-גן, 1971; יהודה דוד אייזנשטיין, "אוצר ישראל", ניו-יורק, 1907.

שם ספר שמות בצורתו המלאה "ואלה שמות" מופיע בבראשית רבה (וילנא) פרשה ג ד"ה ה "א"ר סימון" וכן פרשה סד ד"ה ח "וישב יצחק", ובשמות רבה (שנאן) פרשה א ד"ה א, "א ספר". רש"י קורא לספר רק בשמו המלא "ואלה שמות" (מגילה ז, ע"א, ד"ה שלישים; יבמות ד ע"א ד"ה מכשפה). גם הרמב"ם מכיר את הספר בשמו המלא "ספר ואלה שמות" (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ח, ד). גם הרמב"ן מכיר את הספר בשמו המלא "ואלה שמות" (שמות, הקדמה, ד"ה "השלים הכתוב"). שמו של ספר שמות בצורתו המלאה "ואלה שמות" התקבל אם כן מוקדם יחסית.

ספר ויקרא מוכר בשמו זה בבראשית רבה (פרשה ג ד"ה ה "א"ר סימון"; פרשה סד, ד"ה ח וישב יצחק) וכך גם מציין אותו הראב"ע (1092-1167) (שמות, הפירוש הקצר ג, יח) וכן הרמב"ן (שמות מ, ב; במדבר א, א; ז, א) אולם רש"י אומר "ובספר תורת כהנים דהיינו ויקרא" (חגיגה, ו ע"ב, ד"ה ופרטות) עדיין מרגיש צורך לציין את השם הישן (תורת כהנים) במקביל לשם החדש וכך רומז שהשינוי מהשם הישן לחדש טרם הסתיים. אם כן תהליך שינוי השם נתקבל בסביבות המאה ה-12. שמואל הנגיד (993-1056) כותב "ותורת כהנים הוא ספרא והוא ספר ויקרא לבד" (ספר מבוא התלמוד), והוא אכן משתמש בשניים משמותיו של ספר ויקרא ללא עדיפות כלשהי לשם מסוים. אבן-עזרא והרמב"ן כבר מכנים את הספר "ויקרא" כי לא ראו צורך לכתוב גם את השם הישן וגם את השם החדש - השם החדש כבר היה ידוע מספיק לקוראים.

ספר במדבר – רש"י אומר "שבחומש הפקודים: ספר וידבר שמתחיל במנין בני ישראל" (יומא סח ע"ב ד"ה שבחומש הפקודים; וכן סוטה לו ע"ב) כלומר על מנת לתאר את ספר במדבר הוא משתמש בשם השימושי שידוע לו דהיינו "ספר וידבר" על פי המילה הראשונה שבספר. ומכאן שבמאה ה-11 עדיין לא היה ידוע לרש"י השם "במדבר סיני", או לחילופין, סירב להכיר בו. אולם בן דורו, רבי שמואל הנגיד, כותב "וספרי - במדבר סיני ואלה הדברים" (שם), כלומר הוא הכיר בשמו של הספר "במדבר סיני". הרמב"ם במאה ה-12 כבר מכיר את הספר בשמו "ספר במדבר סיני" (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ח, ד) הרמב"ן בקולופון לספר במדבר אומר "נשלם ספר הפקודים" למרות שהרמב"ם שאת כתביו הכיר הרמב"ן התייחס לספר כספר במדבר סיני העדיף הרמב"ן עדיין את השם הישן והראשוני ואפילו לא את "ספר וידבר". דהיינו עדיין במאה ה-13 טרם השתרש השם "במדבר סיני" אבל הוא כבר היה ידוע לפחות מהמאה ה-11 ואילך.

ספר דברים – השם "ספר ואלה הדברים" היה ידוע כבר במדרשי התנאים (מדרש תנאים לדברים לג, א) וכן דברים רבה (ליברמן) פרשת דברים ד"ה א. ספר אלה) וכן פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים פרשה א ד"ה ד"א וזאת הברכה). רש"י שהכיר את המדרשים קורא לספר דברים רק בשם אחד והוא "משנה תורה" "סתם ספרא-תורת כהנים, סתם סיפרי-ספר וידבר ומשנה תורה" (סנהדרין פו ע"א ד"ה סתם סיפרי) וכן "למעוטי שבמשנה תורה ושבתורת כהנים" (סוטה יז ע"א ד"ה כולהו"). לעומתו בן דורו רבי שמואל הנגיד כתב "וספרי - במדבר סיני ואלה הדברים" (שם), כלומר הוא הכיר בשמו של הספר "אלה הדברים". הרמב"ם מזכיר את שם הספר "אלה הדברים" (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ח, ד). בהקדמתו לספר דברים אומר הרמב"ן "הספר עניינו הוא משנה תורה" ויש לראות בכך הסבר ולא בהכרח התייחסות נקודתית לשם הספר. אם מדרשי התנאים קראו לספר "ואלה דברים" ולמרות זאת רק הרמב"ם משתמש בשם זה ואילו רש"י ואחריו הרמב"ן חוזרים לשם הקדום "משנה תורה" נראה מכאן שאפילו במאה ה-13 השם טרם השתרש.

בטבלה להלן ניסיתי להראות במרוכז את שמות הספרים כפי שהם מופיעים בדפוסים ובקצת כתבי יד לאורך הדורות. לא רשמתי כל ספר וכל הוצאה מדפוס הערש (=דפוסים מלפני 1500) ואילך ולא רשמתי כל כתב יד מאחר וקצרה היריעה. אולם אוסף זה של שמות ספרי החומש לאורך התקופה משלהי המאה ה-15 יש בו כדי להציג מגמה בהתפתחות קביעת השמות. אבי המנוח חיים משה יצחק גבריהו כבר ציין שבתחילתה היתה כל הספרות והכתיבה אנונימית, ללא כותר, ללא שם מחברים וללא קולופון (כך כתוב ספר התורה שבארון הקודש גם כיום!). יותר מאוחר שמות הסופרים המחברים או שמות הסופרים או הכותרים הופיעו בקולופונים ולאחר מכן נדדו קדימה לתחילת הספרים והפכו לשם הספר⁸. בדרך כלל נעלמו הקולופונים במשך הזמן אבל הם לא נעלמו בספרי התנ"ך. בתנ"ך היה הקולופון המקום האידיאלי לשמר את המסורת, וצורך פונקציונלי זה גרם לכך שהקולופונים נשתמרו בספרי התנ"ך. הצורך הפונקציונלי של בעלי המסורה היה לרשום את מספר הפסוקים בכל פרשה ובכל ספר ומתוך כך נשתמרו גם עדויות על שמות הספרים. אך הטבלה להלן מראה שאמנם בהרבה מהמהדורות הקולופון נעלם במרוצת השנים ונשאר רק הכותר בתחילת ספר.

ההנחה של אלו שטוענים ששמות הספרים נשתמרו וצריכים להיות בדיוק כפי שהופיעו בפסוק הכולל אותם (או הפסוק הראשון שבספר או אחד מהראשונים) היא בעייתית. אילו היה כן הרי ספר דברים היה צריך להקרא ספר הדברים, ואמנם בכמה מהחומשים שבטבלה כך נקרא הספר בכותר, אבל כיום הספר נקרא דברים (ללא ה' הידיעה) על ידי רוב הציבור. ואם הטענה היא שאותיות החיבור או היחס הורדו, היה צריך

⁸ "לחקר התופעה של העברת חומר קולופוני מסיימי טקסטים לפתיחתם", הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, תשמ"א, עמ' 37-48. המאמר מופיע גם ב"מעשה סופרים במקרא" חיים משה יצחק גבריהו, ירושלים, 2000, עמ' 173-184.

גם להוריד את האות וו שבויקרא ולא הוא! כלומר כלל אחד מסוים איננו פועל בתהליך קריאת השמות, ולכל שם ספר היסטוריה משלו.

נראה לי שהתהליך של העברת השמות מהקולופון שבסוף הספר לתחילת הספר, ולעיתים העלמות הקולופון היא תחילתו של התהליך, אך בד בבד עם העברה זו, חלק מהשמות הועברו בשלמותם, וחלקם קוצרו, חלקם מיד וחלקם לאורך זמן. לכן, לדוגמא, בקולופון הופיע תחילה "ספר ואלה שמות" אך הוא קוצר במרוצת הזמן ל"ספר שמות" או ל"שמות" או בדוגמא אחרת "ספר במדבר סיני" קוצר במרוצת הזמן ל"ספר במדבר" או "במדבר". בטבלה ישנם מספר דוגמאות שבהם שם הספר בקולופון הוא ארוך ובכותרת קצר. השלב הבא של השינוי הוא תיקון הניקוד של המילה. אם שם שהופיע בקולופון כיחידה של סומך-נסמך מופיע בכותרת בצורתו המקוצרת, באופן טבעי החלו לבטא את השם החדש כאילו איננו יותר בסביבתו הטבעית ותיקנו את הדיקדוק, לכן בַּמְדַּבֵּר הפך ל-בַּמְדָּבֵר.

יודעי ספר מיד יזעקו שאם אמנם תיאוריה זו נכונה היה מן הדין לקרוא גם לספר שְׁמוֹת ספר שְׁמוֹת. ישנם שני הסברים מדוע התהליך לא שינה (עדין?) את שמו של ספר שמות.

א. תהליך קיצור שם ספר "במדבר-סיני" לספר "במדבר" קדם בכמה מאות שנים לתהליך המקביל בספר שמות. עד היום מספר מהדורות מציינות את שם ספר שמות כ-"ואלה שמות" (ראה טבלה), ואילו ספר במדבר נקרא כך ללא "סיני" כבר למעלה מחמש מאות שנה (ראב טבלה). הצורה "ואלה שמות" איננה סומך-ניסמך אך היא מראה שהשם הוא ציטוט של פסוק ולכן נשתמר הניקוד כפי שהופיע בפסוק.

ב. מבחינה פונטית שְׁמוֹת ו-שְׁמוֹת הם צורות מבע קרובות לעומת בַּמְדַּבֵּר ו-בַּמְדָּבֵר שהם צורות יותר רחוקות⁹. לא קל להבחין בין שוא-נע וצירה בעברית ישראלית¹⁰. הצורה הקרובה צורמת את האוזן פחות ולכן לא תהיה נטיה טבעית לתקן אותה, לעומת צורה רחוקה תתוקן יותר מהר. לא אתפלא אם תהליך זה קשור גם לכך שהעברית הספרדית תפשה את הבכורה בארץ-ישראל במאה ה-20, וכידוע בעברית אשכנזית מבחינים בין פתח לקמץ ובין צירה לסגול. המעבר בין שבע התנועות שהן המקור ללהגים האשכנזיים למערכת בת חמש תנועות בהגייה הספרדית קיטבה את ההבדלים הנ"ל והאיצה את התהליך. בעברית ישראלית הוגים לרוב שוא נע בראש מילה כאילו היה שוא נח, (ולמשל את שמי גְּבִרְיָהוּ הוגים Gvaryahu ולא Gevaryahu ואומנם דודי איית את שם המשפחה Gvaryahu באותיות לועזיות), לכן לא אתפלא אם השם של הספר ישאר שְׁמוֹת.

כל השפות מתפתחות באופן טבעי ומשתנות בהתאם לשימוש. בעברית המצב דומה אבל לא זהה. עד לתחילת המאה ה-20 היתה השפה העברית בעיקר שפה ספרותית, ורק עם חידושה בתחילת המאה ה-20 והפיכתה לשפה מדוברת, החלו תהליכים שקורים בכל שפה שימושית משפיעים גם על העברית. בצורתה הספרותית תהליכים שנובעים משימוש רגיל הם הרבה יותר איטיים, במיוחד כשכל חוקר חוזר לכתבי יד ראשוניים, ולא מבסס את עבודתו על קודמיו השינויים. לימוד טקסטים עתיקים בני מאות שנים (תנ"ך, משנה, וגמרא) האית באופן משמעותי את השינויים בהתפתחות השפה. ניצנים לשינוי מ-בַּמְדַּבֵּר ל-בַּמְדָּבֵר נראים כבר במאה ה-18, 11 אבל הם זורזו במאה ה-20. במשאל בזק שערכתי בין חברי וידידי בגלות ארה"ב, ברובם אנשי אקדמיה ויודעי ח"ן (כ-25 איש) מצאתי שכולם ללא יוצא מן הכלל (100%) ציינו ששמו של הספר הרביעי שבחומש הוא בַּמְדַּבֵּר. גם בדיקת מנוע החיפוש גוגל מצאתי שהיחס בין Bamidbar לבין Bemidbar הוא 44400 לעומת 7540 לטובת Bamidbar. גם השוואה דומה בארכיב של הגירוסלם פוסט נתנה תוצאה דומה של 45 לעומת 13 (שני הניסויים נעשו ב-9 בנובמבר 2003) לא בדקתי בכמה מהדוגמאות הנ"ל אין מדובר בחומש הרביעי אבל סבירות גבוהה הוא שמדובר בשמו של החומש אחרת המילה "במדבר" היתה מתורגמת ל- in the desert.

מסקנה: ניקודו המועדף כיום של הספר הרביעי שבחומש הוא בַּמְדַּבֵּר¹².

⁹ לדוגמא: אשר לאופר מציין: "בתעתיקים אשכנזיים של עברית ללועזית מוצאים –תעתיק של a במקום שלפי הטברניים מנקדים e; –תעתיק של e במקום שלפי הטברניים מנקדים ...". ("הרהורים על ההגייה הקדם-אשכנזית" קול-יעקב, אסופת מאמרים לכבוד פרופ' יעקב בן-טולילה, אוניברסיטת באר-שבע, תשס"ג עמ' 260)

¹⁰ במבטא ספרדי אין הבדל בין שְׁמוֹת ל-שְׁמוֹת. לאשכנזים הטהורים היה הבדל קטן. לאשכנזים הבורים היה הבדל גדול כי היה הבדל במקום הטעם. לתימנים יש הבדל ניכר בין שְׁמוֹת ל-שְׁמוֹת ולהיפך בין בַּמְדַּבֵּר ובין בַּמְדָּבֵר אין הבדל בתנועה אבל יש הבדל בדיגוש! (תודה לאשר לאופר שהסב את תשומת ליבי להבדלים אלו).

¹¹ The Jewish Encyclopedia, Vol. IV, p. 268, s.v. Codovera, Joshua Hezekia De. Amsterdam 1744

¹² המלון היחידי שציין את שמו של ספר במדבר Bamidbar הוא "מאדערן ענגליש-יידיש / יידיש-ענגליש ווערטבוך", אוריאל ויינרייך, ניו יורק 1977.

טבלה

ספר בראשית

<u>קולופון</u>	<u>כותר</u>	<u>תאריך וסימון המקור</u>
[ליתא בצילום]	בראשית	1480, אטליה (A- 45)
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	[ליתא בצילום]	1490, אשאר (A- 250)
בראשית : אלף...	[ליתא בצילום]	1491, אשבונה (A- 280)
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1524, ויניציה O
רשימת פרשיות שעליהן נרשמו הסימנים	בראשית	
אלין [אילן:] סדרי התורה על פי המסורה	בראשית	
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1618, באזל J
"נשלם ספר בראשית והוא ספר ראשון..."	בראשית	1723, אמשטרדם K
"סכום פסוקי דספר בראשי אלף..."	בראשית	1727, אמשטרדם M
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1745, אמשטרדם N
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1849, ליסר L
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1852, לעטעריס B
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1854, בילפלד D
[ליתא]	בראשית	1890, Tri F
[ליתא]	בראשית	1903, הירש I
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1926, גינצבורג G
"סכום הפסוקים של ספר אלף..."	בראשית	1929, BHS E
"סכום פסוקי דספר בראשית אלף..."	בראשית	1966, לוי אפשטיין C
"סכום הפסוקים שלספר [כך:] אלף..."	בראשית	1973, לנינגרד P
[ליתא]	בְּרֵאשִׁית	1981, קפלן H
[ליתא]	בראשית	1986, תרומת צבי R
[ליתא]	בראשית	2000, כתנ ירושלים Q

ספר שמות

<u>קולופון</u>	<u>כותר</u>	<u>תאריך וסימון המקור</u>
"נשלם ספר ואלה שמות תהלה ליוצר נשמות"	[ליתא בצילום]	1480, איטליה (A- 47)
[ליתא בצילום]	ואלה שמות	1488, נאפולי (A- 134)
[ליתא בצילום]	ואלה שמות	1490, נאפולי (A- 145)
ואלה שמות : אלף...	[ליתא בצילום]	1491, אשבונה (A- 280)
חסלת ספר ואלה שמות	[ליתא בצילום]	1492, סאמורה (A)- 258
"סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף..."	ואלה שמות	1524, ויניציה O
"חסלת ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות"		
רשימת פרשיות שעליהן נרשמו הסימנים	שמות	
אלין [אילן:] סדרי התורה על פי המסורה	ספר שמות	
"סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף..."	שמות	1618, באזל J
"חסלת ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות"	שמות	1723, אמשטרדם K
"סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף..."	שמות	1727, אמשטרדם M
"סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף..."	שמות	1745, אמשטרדם N
"סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף..."	ואלה שמות	1852, לעטעריס B
"סכום פסוקי דספר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אֶלְפֵי..."	שמות	1854, בילפלד D
[ליתא]	שמות	1890, Tri F
[ליתא]	שמות	1903, הירש I
"סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף..."	ואלה שמות	1926, גינצבורג G
"סכום הפסוקים של ספר אלף..."	ואלה שמות	1929, BHS E
"סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף..."	שמות	1966, לוי אפשטיין C
"סכום הפסוקים שלספר [כך:] אלף..."	שמות	1973, לנינגרד P
[ליתא]	שְׁמוֹת	1981, קפלן H
[ליתא]	שמות	1986, תרומת צבי R

ספר ויקרא

<u>קולופון</u>	<u>כותר</u>	<u>תאריך וסימון המקור</u>
[ליתא בצילום]	ויקרא אל משה	1492, נאפולי (A- 178)
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	[ליתא בצילום]	1490, אשאר (A- 252)
[ליתא בצילום]	ויקרא אל משה	1492, סאמורה (A- 258)
[ליתא בצילום]	ויקרא	1491, אשבונה (A- 276)
ויקרא : שמנה...	[ליתא בצילום]	1491, אשבונה (A- 280)
"סכום הפסוקים של ספר זה שמונה..."	ויקרא	1524, וינציה O
רשימת פרשיות שעליהן נרשמו הסימנים אלין [אילן:] סדרי התורה על פי המסורה	ויקרא	
"סכום הפסוקים של ספר זה שמונה..."	ספר ויקרא	1618, באזל J
"תם ונשלם ספר ויקרא תהלה לאל גדול ונורא"	ויקרא	1723, אמשטרדם K
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1727, אמשטרדם M
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1745, אמשטרדם N
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1852, לעטעריס B
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1854, בילפלד D
[ליתא]	ויקרא	1890, Tri F
[ליתא]	ויקרא	1903, הירש I
"סכום פסוקי דכל ספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1926, גינצבורג G
"סכום הפסוקי של ספ [כך:] שמונה..."	ויקרא	1929, BHS E
"סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה..."	ויקרא	1966, לויין אפשטיין C
"סכום הפסוקים שלספר [כך:] שמונה..."	ויקרא	1973, לנינגרד P
[ליתא]	ויקרא	1981, קפלן H
[ליתא]	ויקרא	1986, תרומת צבי R
[ליתא]	ויקרא	2000, כתר ירושלים Q

ספר במדבר

<u>קולופון</u>	<u>כותר</u>	<u>תאריך וסימון המקור</u>
"סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף..."	במדבר סיני (A- 252)	1490, אשאר (A- 251)
במדבר סיני : אלף...	[ליתא בצילום]	1491, אשבונה (A- 280)
"סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף..."	במדבר	1524, וינציה O
רשימת פרשיות שעליהן נרשמו הסימנים אלין [אילן:] סדרי התורה על פי המסורה	במדבר	
"סכום פסוקי דספר במדבר סיני אלף..."	במדבר	1618, באזל J
"ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות ולא להים"	במדבר	1723, אמשטרדם K
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1727, אמשטרדם M
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1745, אמשטרדם N
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1852, לעטעריס B
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1854, בילפלד D
[ליתא]	במדבר	1890, Tri F
[ליתא]	במדבר	1903, הירש I
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1926, גינצבורג G
"סכום הפסוקים שלספר [כך:] אלף..."	במדבר	1929, BHS E
"סכום פסוקי דספר במדבר אלף..."	במדבר	1966, לויין אפשטיין C
"סכום הפסוקים שלספר [כך:] אלף..."	במדבר	1973, לנינגרד P
[ליתא]	במדבר	1981, קפלן H
[ליתא]	במדבר	1986, תרומת צבי R
[ליתא]	במדבר	2000, כתר ירושלים Q

ספר דברים

תאריך וסימון המקור	כותר	קולופון
1487, שונצינו (A- 92)	[ליתא בצילום]	"סליק ספרא דאלה הדברים..."
1490, אשאר (A- 251)	אלה הדברים	[ליתא בצילום]
1491, אשבונה (A- 280)	[ליתא בצילום]	אלה הדברים : אלף...
1524, וינציה O	אלה הדברים	"סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע..."
	דברים	רשימת פרשיות שעליהן נרשמו הסימנים
	הדברים	אלין [אילן:] סדרי התורה על פי המסורה
1618, באזל J	דברים	"סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע..."
1723, אמשטרדם K	דברים	"סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע..."
1727, אמשטרדם M	דברים	"סכום פסוקי דספר דברים תשע..."
1745, אמשטרדם N	דברים	"סכום פסוקי דספר דברים תשע..."
1852, לעטעריס B	אלה הדברים	"סכום פסוקי דספר דברים תשע..."
1854, בילפלד D	אלה הדברים	"סכום פסוקי דספר דברים תשע..."
1890, Tri F	דברים	[ליתא]
1903, הירש I	הדברים	[ליתא] הכותר בכל הוא דברים.
1929, BHS E	אלה הדברים	"סכום הפסוקים שלספר [כך:] תשע..."
1966, לוי אפשטיין C	אלה הדברים	"סכום פסוקי דספר הדברים תשע..."
1973, פנינגרד P	דברים	"סכום הפסוקים שלספר [כך:] תשע..."
1981, קפלן H	דברים	[ליתא]
1986, תרומת צבי R	דברים	[ליתא]
2000, כתר ירושלים Q	דברים	[ליתא]

המקורות

- A- אוצר למלאכת הדפוס הראשונה במאה החמש עשרה. פריימן ומרקס, ירושלים, 1968
- B- מאיר הלוי לעטעריס, ספר תורה נביאים וכתובים, 1852. מספר זו יצאו עשרות מהדורות.
- C- חמשה חומשי תורה, לוי אפשטיין, ירושלים, 1966
- D- חמשה חומשי תורה, Bielefeld, 1854, fœbɔnf Bœbɔtʃer Mofis, בילפלד
- E- Biblia Hebraica Stuttgartiae, 1929 Rud. Kittel BHS
- F- The Triglote Bible, London 1890 Tri
- G- תורה, נביאים וכתובים, כריס. דוד גינצבורג, לונדון, 1926
- H- חמשה חומשי תורה, Aryeh Kaplan, 1981 The living Torah, קפלן
- I- חמשה חומשי תורה, שמשון רפאל הירש, פרנקפורט דמיין, 1903, מהדורה ד.
- J- תנ"ך באזל 1618
- K- קהלות משה, אמשטרדם, 1723
- L- תורה נביאים וכתובים Isaac Leeser, 1849, Biblia Hebraica, Philadelphia, ליסר
- M- חמשה חומשי תורה, תקון סופרים, אמשטרדם, 1727
- N- חמשה חומשי תורה, תקון סופרים, אמשטרדם, 1745
- O- תורה, וינציה, בומבירגי, 1524
- P- תורה נביאים וכתובים עפ"י כתב-יד לנינגרד, אהרן דותן, תל-אביב, 1973
- Q- תורה נביאים וכתובים, "כתר ירושלים", בשיטת מרדכי ברויאר, ירושלים, 2000
- R- חמשה חומשי תורה, "תרומת צבי" אפרים הלוי ארץ לקט וערך את פירוש שמשון רפאל הירש ניו-יורק, 1986

הערות לטבלה:

1. מספר חומשים קיצרו את הקולופונים משם ספר מלא לצורה מקוצרת "מספר הפסוקים שבספר זה".
2. מצאתי חוסר עיקביות בשמות ספרי החומש במספר ספרים. לדוגמא, באותו ספר יופיע פעם "הדברים" ופעם "דברים".